

Лихачова А. В.,

orcid.org/0000-0002-4834-0026

викладач кафедри германської філології

Горлівського інституту іноземних мов

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

З ІСТОРІЇ СЛАВІСТИКИ: ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Анотація. Метою статті є розкриття особливостей становлення генеалогічної класифікації слов'янських мов у лінгвістиці XVIII ст. – початку XXI ст.

Відзначено, що при виділенні підгруп слов'янських мов до нашого часу не встановлено єдиного критерію: залучаються і ареальний (переважно), і лінгвістичний принципи.

Упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб класифікації слов'янських мов. Деякі вчені будували свої класифікації, спираючись на найменування слов'янських етносів або територіальних об'єднань слов'ян; водночас висувалися й власне лінгвістичні критерії.

Авторкою статті акцентовано увагу на тому, що безперечним досягненням славістики стала двочленна класифікація слов'янських мов, запропонована Й. Добровським (східна та західна підгрупи). Хоча частина диференційних ознак, виділених чеським ученим, була критично сприйнята О. Востоковим, М. Надеждіним, М. Максимовичем, двочленну класифікацію підтримали П.Й. Шафарик, Ю. Данічич, А. Шлейхер, О. Потебня, К. Бругман та ін. Поряд з нею виникла тричленна класифікація, відповідно до якої слов'янські мови поділяються на три підгрупи: східну, південну та західну. Тричленну класифікацію прийняла більшість учених; перевага такого розподілу слов'янських мов перед двочленною класифікацією полягає в тому, що він а) спирається на добре перевірені наукові дані щодо наявності тих або інших особливостей не тільки в слов'янських літературних мовах, а й у діалектах цих мов; б) відповідає історико-географічному розподілу слов'ян. Автором оригінальної класифікації слов'янських мов став К. Михальчук, який поділив слов'янські мови на чотири «групи».

Водночас прихильники «хвилювої» теорії (які заперечували теорію «родовідного дерева») обґрунтовували тезу про ненауковість двочленною та тричленною класифікацій слов'янських мов. Поділ слов'янських мов на підгрупи було визнано умовним, оскільки ізголоси певних фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом.

Українська мова переважно розглядалася як самостійна у східнослов'янській підгрупі мов. Водночас у працях П. Лавровського, С. Смалль-Стоцького, Є. Тимченка було наведено аргументи на користь генетичної близькості української мови до сербської (більш значної, ніж до білоруської й російської), що викликало заперечення з боку ряду славістів.

У статті підкреслюється, що впродовж XIX–XX ст. мовознавці дотримувалися переважно тричленною класифікації. Їхні зусилля були спрямовані передусім на уточнення складу східної, південної й західної підгруп. Трич-

ленна класифікація й зараз є найпоширенішою, попри певну її умовність.

Поряд із слов'янськими мовами значного поширення відомі також слов'янські мікрмови (малі літературні мови), які ґрунтуються на діалектах периферії певного мовного масиву або на острівному діалекті та вживаються в обмеженому обсязі й завжди поряд з основною мовою (О.Д. Дуліченко).

Ключові слова: генеалогічна класифікація слов'янських мов, двочленна й тричленна класифікації, східна, південна й західна підгрупи, слов'янські мікрмови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень генеалогічна класифікація індоєвропейських і, зокрема, слов'янських мов є важливою складовою частиною компаративістики та лінгвістичної історіографії. Треба зауважити, що основи генеалогічної класифікації слов'янських мов було розроблено у XVIII ст. – на початку XIX ст. як наслідок встановлення їхньої генетичної тотожності. Ці мови утворилися з гіпотетичної праслов'янської мови та мають багато спільного на всіх рівнях мовної системи.

Дослідження з лінгвістичної історіографії містять важливі твердження щодо генеалогічної класифікації слов'янських мов. Водночас слід зазначити, що спеціальних праць, присвячених висвітленню цієї проблеми, в мовознавстві недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед студій кінця XX ст. – початку XXI ст. можна назвати праці О. Царука [1] і О. Фельчак [2]. Проте матеріал лінгвістично-історіографічного характеру в монографії О. Царука поданий дуже стисло, що зумовлено особливостями предмета дослідження. Деяко докладніше дані з історії генеалогічної класифікації слов'янських мов наведено в статті О. Фельчак, проте не всі питання висвітлено з достатньою повнотою.

Цим і зумовлена підготовка для публікації нашої статті.

Формування мети статті. Метою статті є розкриття особливостей становлення генеалогічної класифікації слов'янських мов у лінгвістиці XVIII ст. – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) розкрити й систематизувати погляди мовознавців XVIII ст. – початку XXI ст. на генеалогічні зв'язки слов'янських мов та виявити джерела цих поглядів; 2) проаналізувати двочленну й тричленну класифікації слов'янських мов і альтернативні трактування; 3) розкрити погляди мовознавців на місце української мови серед інших слов'янських; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства

початку XXI ст., дати оцінку дослідженням слов'янських мов у світлі завдань сучасної славістики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблемою спорідненості мов учені цікавилися вже в XI ст. Ми маємо на увазі «Словник тюркських наріч» (1072–1074) середньоазійського філолога Махмуда аль-Кашгарі. Саме цей учений висунув ідею мовної спорідненості (на матеріалі тюркських мов), яка базувалася на історичному підході до мовних явищ [3].

У XIV ст., в епоху Відродження, про спорідненість мов (романських) писав Данте Аліґ'єрі («Про народне красномовство»). Традиційна історія мовознавства відводила лінгвістиці Відродження важливе місце, розглядаючи вчених того часу як попередників наукової компаративістики.

Після Відродження в центрі вивчення залишилася латинська мова, до якої приєдналася також давньогрецька. Водночас почали поступово залучати до вивчення давньоєврейську, арамейську, арабську, ефіопську мови.

Попри те що пошуки генетичних зв'язків ускладнювалися через наявність великого корпусу різноманітного емпіричного матеріалу, вони активізувалися в XVI–XVIII ст.

У зв'язку з цим необхідно згадати А. Богорича та першу словенську граматику, яка була написана ним у 1584 р. Автор висловив упевненість, що наведений у граматиці матеріал дозволяє виявити спорідненість мов слов'янських народів. До слов'янських мов звертався й Г.-В. Лейбніц (1646–1716). Німецький учений розділив відомі йому мови на дві основні групи: арамейські (тобто семітські) і яфетичні, що складаються з двох підгруп: скіфської (фінські, тюркські, монгольські, слов'янські мови) і кельтської (деякі мови Європи) [там же].

У середині XVIII ст. про спорідненість індоєвропейських і, зокрема, слов'янських мов писав М. Ломоносов.

Упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб класифікації слов'янських мов. Деякі вчені будували свої класифікації, спираючись на найменування слов'янських етносів або територіальних об'єднань слов'ян (Й. К. фон Йордан, Ф. Аппендіні); водночас висувалися й власне лінгвістичні критерії (А. Л. Шльоцер, Ф. М. Пельцль, Ф. Пубічка, П. С. Паллас, К. Г. фон Антон).

У 1792 р. Й. Добровський запропонував двочленну класифікацію слов'янських мов [4].

Згідно з Й. Добровським, слов'янська група мов поділяється на східну й західну підгрупи. До східної підгрупи чеський мовознавець відніс словенську, хорватську, сербську, старослов'янську, «руську» мову, причому остання трактувалася нерозчленовано, що відповідало рівню розвитку мовознавства кінця XVIII ст. (термін *руська мова* Й. Добровського в цілому відповідає пізнішому термінові *східнослов'янські мови*). У західну підгрупу патріарх слов'янської філології включив польську, словацьку, чеську й «серболужицьку» мови.

В основі розглядуваної двочленної класифікації лежить десять диференційних ознак, які відбито в таблиці (прийняті скорочення: в.-луж. – верхньолужицька мова; п. – польська мова; рос. – російська мова; серб. – сербська мова; ст.-сл. – старослов'янська мова; укр. – українська мова; ч. – чеська мова):

Частина цих ознак була критично сприйнята сучасниками вченого. Так, О. Востоков зазначив, що префікси *роз-* і *ви-* є звичайним явищем для східнослов'янських мов, так само їм відоме слово *так* [5, с. 15]. М. Наєждін і М. Максимович дійшли до висновку, що особливості, які Й. Добровський визнав характерними для однієї підгрупи, трапляються в діалектах іншої. Це, зокрема, наявність *dl, tl* у мовах східної підгрупи (у російській мові: *метла, сідло*; у словенських говорах: *šidlo, motovidlo*) та їх відсутність у мовах західної підгрупи (у нижньолужицькій мові: *kšito* при *kšidlo*; у верхньолужицькій мові: *šof*; у словацькій мові: *salo, mylo*).

Двочленну класифікацію Й. Добровського підтримали В. Копітар, П. Й. Шафарик, А. Шлейхер.

Ю. Данічич поклав в основу двочленної класифікації різні рефлекси праслов'янських **dj, *tj*. Учений уважав тогочасні сербські приголосні *ђ* й *ћ* тотожними праслов'янським **dj, *tj* і звідси зробив висновок, що сербська мова є найбільш архаїчною серед слов'янських; у цьому плані вона найближча до праслов'янської мови. Щодо «руської мови», то вона є одним з найбільш «молодих нащадків» праслов'янської.

Ф. Буслаєв також подав поділ слов'янських мов на дві підгрупи: південно-східну (старослов'янська; сербська; хорутанська, або словенська; «руська» з трьома наріччями:

Східна підгрупа		Західна підгрупа
1	префікс <i>раз-</i> (рос. <i>разум</i>)	префікс <i>роз-</i> (п. <i>rozum</i>)
2	префікс <i>із-</i> (рос. <i>издать</i>)	префікс <i>ви-</i> (ч. <i>vudat</i>)
3	епентетичне <i>л</i> (рос. <i>земля, куплен</i>)	відсутність епентетичного <i>л</i> (п. <i>zemja</i> ; ч. <i>země, koupem</i> ; в.-луж. <i>zemja</i>)
4	відсутність <i>д</i> на місці праслов'янських <i>*dl, *tl</i> (укр. <i>сало, крило, молитися</i> ; рос. <i>вѣль, мыло, плѣл</i>)	сполучення <i>dl, tl</i> (п. <i>sadlo, wiódl</i> , <i>mydlo, plótl</i> ; ч. <i>sadlo, kridlo, modlit se, vedl, pletl, mydlo</i> ; в.-луж. <i>pletl</i>)
5	свистячі рефлекси праслов'янських <i>*dj, *tj</i> (ст.-сл. <i>свеща, печи, пещера</i> ; укр. <i>свічка, піч, печера</i> ; рос. <i>мочь, рожевица</i> ; серб. <i>свећа, моћи, рођен</i>)	шиплячі рефлекси праслов'янських <i>*dj, *tj</i> (п. <i>świeca, upiec, urodzić się</i> ; ч. <i>svička, narozemý</i>)
6	сполучення <i>зв, цв</i> (рос. <i>звезда, цвет</i>)	сполучення <i>gv, kv</i> (п. <i>gwiazda, kwiat</i> ; ч. <i>hvězda, květ</i>)
7	слово <i>тот</i> (<i>той</i>)	слово <i>ten</i> (ч. <i>ten</i>)
8	слово <i>пенел</i>	слова <i>popiól</i> (п.), <i>popel</i> (ч.)
9	слово <i>птица</i>	слова <i>ptak</i> (п.), <i>pták</i> (ч.)
10	слово <i>десница</i>	слово <i>prawica</i> (п. <i>prawica</i>)

великоруським, українським, білоруським) та західну (польська; чеська: а) безпосередньо чеська та б) словацька; лужицька: а) верхньолужицька та б) нижньолужицька; полабська).

Іншим змістом наповнив двочленну класифікацію слов'янських мов М. Максимович. Український учений об'єднав західнослов'янські та південнослов'янські мови (у сучасній термінології) в західнослов'янську «групу» з двома підгрупами – північно-західною та південно-західною. У північно-західну підгрупу дослідник включив польське, чеське, словацьке, «лужицьке», полабське «наріччя», у південно-західну підгрупу – сербське, хорватське, болгарське, старослов'янське «наріччя». У східнослов'янській «групі» М. Максимович також виділив дві підгрупи – північно-східну з великоруським і білоруським («литовсько-руським») «наріччями» та південно-східну з «малоруським» і «червоноруським» «наріччями» [6, с. 25–155].

М. Максимович вважав повноголосся (звукові сполучення *оро, оло, ере, еле*, яким в інших слов'янських мовах відповідають сполучення *ра, ла, ро, ло, ре, ле*: укр. і рос. *город*, ст.-сл. *градъ*, ч. *hrád*, п. *gród*; укр. *молодий*, рос. *молод*, серб. *млад*, ч. *mladý*, п. *mlody*) найхарактернішою ознакою «руської мови».

Велике значення мав виступ М. Максимовича проти отожднення «великоруського наріччя» зі старослов'янським, бо тоді, на думку дослідника, старослов'янське «наріччя» відокремлюється від близькосторідних південнослов'янських та розривається найближча спорідненість «руських нарічч».

Фундатор Харківської лінгвістичної школи О. Потебня і представник цієї школи М. Колосов поділяли слов'янські мови на дві підгрупи: південно-східну та західну. Цей поділ О. О. Потебня пов'язував з різним характером наголосу, з одного боку, у східнослов'янських і південнослов'янських мовах (різномісний наголос), і, з іншого боку, у мовах західнослов'янських (фіксований наголос) [7, с. 44–45].

Прихильником двочленної класифікації слов'янських мов був і К. Бругман (південно-східна та західна підгрупи). Як і Ю. Данічич, він поклав в основу класифікації різні рефлексії праслов'янських сполучень **dj, *tj*.

Поряд з двочленною класифікацією слов'янських мов у лінгвістиці виникла тричленна генеалогічна класифікація, відповідно до якої слов'янські мови поділяються на три підгрупи: східну, південну та західну. Ця класифікація бере початок з дослідження основоположника слов'янської компаративістики О. Востокова «Міркування про слов'янську мову...», що містить низку блискучих відкриттів у царині слов'янського мовознавства: розкриття фонетичного значення юсів, літер *ъ* і *ь*, характеристику повноголосся й неповноголосся, визначення деяких лексичних і граматичних відмінностей між слов'янськими мовами та ін. [5].

О. Востоков вважав, що ««руська мова» становить середину між східними та західними діалектами слов'янськими» і що «саме плем'я слов'ян, заселивши Росію, жило колись між східним та західним поколінням» [там же, с. 15].

Після О. Востокова за самостійне місце східнослов'янських мов у слов'янському світі висловлювалася більшість учених, оскільки перевага такого розподілу слов'янських мов перед двочленною класифікацією полягає в тому, що він 1) спирається на добре перевірені наукові дані щодо наявності тих або інших особливостей не тільки в слов'янських літера-

турних мовах, а й у діалектах цих мов; 2) відповідає історико-географічному розподілу слов'ян. Завдяки цьому тричленна класифікація слов'янських мов знайшла у славистиці значного поширення.

М. Надеждин поділяв слов'янські мови на східну, південно-західну (або південну) та північно-західну (або західну) підгрупи. У східній підгрупі дослідник розташовував «наріччя великоруське з білоруським» та «малоруське з червоноруським»; до складу південно-західної підгрупи учений включав «наріччя» болгарське, сербське й хорватське, словенське та старослов'янське; «наріччя» польське, чеське, словацьке, «лужицьке», полабське М. Надеждин відносив до північно-західної підгрупи.

І. Срезневський також прийняв концепцію поділу слов'янських мов на три підгрупи.

Надалі тричленної класифікації слов'янських мов дотримувалися лінгвісти різних країн, напрямів і шкіл. Серед них можна назвати А. Лескіна, В. Ягича, А. Брюкнера, К. Майєра, А. Мейє, В. Вондрака, учених Московської лінгвістичної школи: П. Фортунатова, О. Шахматова, Є. Будде, С. Кульбакіна, М. Дурново та ін.

Так, з погляду С. Кульбакіна, південну підгрупу утворюють мови болгарська, сербська та словенська, які поєднуються між собою п'ятьма споконвічними особливостями; це 1) *zv, cv*; 2) *l* замість **dl, *tl*; 3) *ra, la, rě, lě* між приголосними; 4) *ra, la* на початку слова; 5) складові *r, l* між приголосними. Із цих особливостей перші дві характерні й для східнослов'янських мов; отже, лише три особливості відрізняють південнослов'янські мови від західнослов'янських та східнослов'янських. До західнослов'янської підгрупи, за С. Кульбакіном, входять чеська, польська, кашубська, полабська, верхньолужицька та нижньолужицька мови. У цій підгрупі вчений виділив такі характерні особливості: 1) *kv, gv*; 2) збережені групи **dl, *tl*; 3) перехід прасл. **dj, *tj* у *dz (z), c*: п. *miedz*, *swieca*, ч. *meze, svíce* та ін. Щодо східнослов'янської підгрупи, то мови, що входять у її склад (українська, білоруська та російська), є найбільш близькими одна до одної серед усіх слов'янських мов [8, с. 4–9].

М. Дурново, будучи послідовним прихильником тричленного поділу слов'янських мов, водночас припускав «існування зв'язку між мовами, що входять до різних підгруп: наприклад, чеська і словацька ближчі до південнослов'янських, ніж мови польська, кашубська і лужицька; крім того, можна вказати риси, які зближують «руську мову», з одного боку, із західнослов'янськими, з іншого – з південнослов'янськими» [9, с. 138].

На тричленну класифікацію слов'янських мов спиралися й українські мовознавці А. Кримський, М. Сулима та ін.

Автором оригінальної класифікації слов'янських мов став К. Михальчук. Видатний український лінгвіст поділив слов'янські мови на чотири «групи»: «руську» (північно-руська підгрупа: російська й білоруська мови; південно-руська підгрупа: українська мова), «ляську» (польсько-кашубська й сербо-лужицька підгрупи), чехословацьку (чехо-моравська й словацька мови) і балканську (іллірська підгрупа: сербохорватська зі словенською та болгарсько-македонська). Ці чотири групи вчений з'єднав у два ряди пар, що взаємно перетинаються: 1) південно-східний відділ (групи «руська» й балканська); 2) північно-західний (групи «ляська» й чехословацька); з іншого боку: 1) північно-східний відділ (групи «руська»

й «ляська»); 2) південно-західний (групи балканська й чехословацька) [10, с. 27–28].

Частина мовознавців обґрунтовувала тезу про ненауковість двочленної та тричленної класифікації слов'янських мов. Проведений нами аналіз свідчить, що такого погляду дотримувалися переважно прихильники «хвильової» теорії, які заперечували теорію «родовідного дерева». Вони вважали основою зазначених класифікацій географічно-територіальний принцип, хоча відзначали, що вчені намагалися обґрунтувати двочленну та тричленну класифікації мовними особливостями. Водночас поділ слов'янських мов на підгрупи було визнано умовним, оскільки ізголоси певних фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом.

Про ненауковість цих класифікацій писали С. Смаль-Стоцький, О. Колесса, І. Галюн, О. Гуйєр, І. Огієнко, П. Ковалів, П. Бузук, К. Німчинов та ін. [11].

Так, С. Смаль-Стоцький був переконаний, що «нічого сенсу нас не силує визнавати теорію груп»; «сліпа віра в групи», на думку українського лінгвіста, «надзвичайно шкідливо відбивається на славістичних працях, силуючи авторів до різних теоретичних штучок, різних карколомних конструкцій», які примушують «боротися з фантастичними вітрянками» [12, с. 97].

З погляду І. Огієнка, «груповий поділ усіх слов'ян є поділ головно географічний, за границями державними, а не мовними, і вже тому він не витримує сильнішої наукової критики» [13, с. 140].

По-різному трактувалася українська мова. Деякі автори першої чверті XIX ст. заперечували її самостійність. Так, за О. Левшиним, українська мова є наріччям російської, а з погляду М. Греча – польської мови. Безперечно, така інтерпретація певним чином відбивала рівень тогочасної славістики.

Водночас уже в працях О. Павловського, Є. Бандтке, М. Цертелева, М. Максимовича, Я. Головацького, О. Бодяньського, М. Надеждіна, Ф. Міклошича та інших учених цю тезу було спростовано.

У подальших класифікаціях слов'янських мов українська мова переважно розглядалася як самостійна у східнослов'янській підгрупі мов. Водночас у працях П. Лавровського, С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка було наведено аргументи на користь генетичної близькості української мови до сербської (більш значної, ніж до білоруської й російської), що викликало заперечення з боку О. Шахмаєва, Є. Карського, І. Голанова, Т. Лер-Сплавінського, В. Вондрака, В. Ягича.

Упродовж XIX–XX ст. мовознавці дотримувалися переважно тричленної класифікації. Їхні зусилля були спрямовані передусім на уточнення складу східнослов'янської, південнослов'янської й західнослов'янської підгруп.

Як наслідок тривалої роботи у кінці XX ст. – на початку XXI ст. запанувала тричленна класифікація в такому варіанті: 1) східнослов'янська підгрупа (українська, білоруська та російська мови); 2) західнослов'янська підгрупа (польська, кашубська, чеська, словацька, верхньолужицька, нижньолужицька й мертва полабська мови; при цьому кашубську мову, яка є близькою до польської й має незначну кількість носіїв, частиною славістів було інтерпретовано як діалект польської мови); 3) південнослов'янська підгрупа (болгарська, македонська, сербськохорватська, словенська й мертва старослов'янська мови).

Після розпаду Югославії виникли підстави для виділення у відповідному ареалі замість єдиної сербськохорватської мови чотирьох близьких одна до одної, але все ж різних у соціальному й певним чином структурному плані мов: сербської, хорватської, боснійської, чорногорської [14].

Поряд із зазначеними в наведених класифікаціях мовами відомі також мікрмови (термін О. Д. Дуліченка; запропонований ним наприкінці 70-х рр. XX ст.). Слов'янські мікрмови (малі літературні мови) ґрунтуються на діалектах периферії певного мовного масиву або на острівному діалекті, мають літературні норми, писемність, сфери використання, типові для літературних мов, однак уживаються в обмеженому обсязі і завжди поряд з основною мовою. Носії слов'янських мікрмов мешкають (мешкали) 1) серед інших споріднених або неспоріднених народів, створюючи етнічні «острови», або 2) на периферії території основного етносу. Відповідно до цього мікрмови поділяють на острівні й периферійні. До острівних мікрмов відносять бачвансько-русинську, градищансько-хорватську, молізько-слов'янську, резьянську, банатсько-болгарську, до периферійних – чакавську, кайкавську, прекурсько-словенську, східнославацьку, лясську, карпаторусинську, західнополіську.

Уже у XVIII ст. лінгвісти відзначали генетичну близькість слов'янських і балтійських мов. Імплицитно цю близькість постулював К. Г. фон Антон, який включав слов'янські та балтійські мови в одну групу. Зусиллями кількох поколінь індоевропейців теза про особливу близькість слов'янських і балтійських мов отримала глибину й усебічну аргументацію, що стало підставою для теорії балто-слов'янської прамови, яка, проте не стала загальноприйнятою. Вважаємо, що це має стати предметом спеціального лінгвістично-історіографічного студювання.

Висновки з дослідження. Здійснений аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: 1) при виділенні підгруп слов'янських мов до нашого часу не встановлено єдиного критерію: залучаються і ареальний (переважно), і лінгвістичний принципи; 2) упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб класифікації слов'янських мов. Деякі вчені будували свої класифікації, спираючись на найменування слов'янських етносів або територіальних об'єднань слов'ян (Й. К. фон Йордан, Ф. Аппендіні); водночас висувалися й власне лінгвістичні критерії (А. Л. Шльоцер, П. С. Паллас, К. Г. фон Антон та ін.); 3) безперечним досягненням славістики стала двочленна класифікація слов'янських мов, запропонована Й. Добровським (східна та західна підгрупи). Хоча частина диференційних ознак, виділених чеським ученим, була критично сприйнята його сучасниками (О. Востоковим, М. Надеждіним, М. Максимовичем), двочленну класифікацію підтримали В. Копітар, П. Й. Шафарик, Ю. Данічич, А. Шлейхер, Ф. Буслаєв, О. Потебня, К. Бругман та ін.; 4) поряд з двочленною класифікацією слов'янських мов у лінгвістиці виникла тричленна генеалогічна класифікація, відповідно до якої слов'янські мови поділяються на три підгрупи: східну, південну та західну (О. Востоков, М. Надеждін, І. Срезневський, А. Лескін, В. Ягич, А. Мейє, П. Фортунатов, О. Шахматов, А. Кримський, М. Суліма та ін.). Тезу про самостійне місце східнослов'янських мов у слов'янському світі прийняла більшість учених; перевага такого розподілу слов'янських мов перед двочленною

класифікацією полягає в тому, що він а) спирається на добре перевірені наукові дані щодо наявності тих або інших особливостей не тільки в слов'янських літературних мовах, а й у діалектах цих мов; б) відповідає історико-географічному розподілу слов'ян. Завдяки цьому тричленна класифікація слов'янських мов знайшла у славистиці значного поширення; 5) автором оригінальної класифікації слов'янських мов став К. Михальчук, який поділив слов'янські мови на чотири «групи»; 6) частина мовознавців обґрунтувала тезу про ненауковість двочленної та тричленної класифікації слов'янських мов. Такого погляду дотримувалися переважно прихильники «хвильової» теорії, які заперечували теорію «родовідного дерева». Поділ слов'янських мов на підгрупи було визнано умовним, оскільки ізоглоси певних фонетичних, лексичних і граматичних явищ не збігаються з цим поділом (С. Смаль-Стоцький, О. Колесса, І. Огієнко, П. Бузук, К. Німчинов та ін.); 7) українська мова переважно розглядалася як самостійна у східнослов'янській підгрупі мов. Водночас у працях П. Лавровського, С. Смаль-Стоцького, Є. Тимченка було наведено аргументи на користь генетичної близькості української мови до сербської (більш значної, ніж до білоруської й російської), що викликало заперечення з боку О. Шахматова, Є. Карського, І. Голанова, Т. Лер-Сплавінського, В. Вондрака, В. Ягича; 8) упродовж XIX–XX ст. мовознавці дотримувалися переважно тричленної класифікації. Їхні зусилля були спрямовані передусім на уточнення складу східнослов'янської, південнослов'янської й західнослов'янської підгруп. Тричленна класифікація й зараз є найпоширенішою, попри певну її умовність; 9) поряд із слов'янськими мовами значного поширення відомі також слов'янські мікрмови (малі літературні мови), які ґрунтуються на діалектах периферії певного мовного масиву або на острівному діалекті, мають літературні норми, писемність, сфери використання, типові для літературних мов, однак уживаються в обмеженому обсязі й завжди поряд з основною мовою (О. Д. Дуліченко).

Перспективи подальших пошуків ми бачаємо в поглибленому лінгвоісторіографічному вивченні проблеми генетичної близькості слов'янських і балтійських мов.

Література:

1. Царук О.В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 324 с.
2. Фельчак О.О. Генетичні зв'язки східнослов'янських мов (лінгвоісторіографічний аспект). *Східнослов'янська філологія*: зб. наук. праць. Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2009. Вип. 17. С. 198–206.
3. Глущенко В., Лихачова А., Рибальченко О. У витоків генеалогічної класифікації мов: історизм і мовна спорідненість. *Actual space of philology*: [collective] monograph / editors: Olena Kolhan, Nataliia Ovcharenko, Jozef Kaczmarek jr. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 9–17.
4. Dobrovský J. Geschichte der Böhmischen Sprache und Ältern Literatur. London: Forgotten Books, 2018. 422 p.
5. Востоков А.Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам. *Востоков А. Х. Филологические наблюдения*. Санкт-Петербург, 1865. С. 1–27.
6. Максимович М.А. Начатки русской филологии: об отношении русской речи к западнославянской. *Максимович М.А. Собр. соч. Языкознание. История словесности*. Киев, 1880. Т. III. С. 25–155.

7. Потебня А.А. Два исследования о звуках русского языка: I. О полногласии, II. О звуковых особенностях русских наречий. Воронеж, 1866. 156, III с.
8. Кульбакин С. М. Сербский язык: фонетика и морфология сербского языка. 2-е изд. Полтава, 1917. 99 с.
9. Дурново Н.Н. Очерк истории русского языка. *Дурново Н.Н. Избранные работы по истории русского языка*. М.: Языки русской культуры, 2000. XXXVI, 780 с.
10. Михальчук К.П. Открытое письмо к А.Н. Пыпину по поводу его статей в «Вестнике Европы» о споре между южанами и северянами. Киев, 1909. 76 с.
11. Становишча беларускай мовы сярод іншых славянскіх моваў. Працы Акадэм. канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (14–21 лістапада 1926 г.). Менск, 1927. С. 75–114.
12. Смаль-Стоцький С. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. *Історія української мови: хрестоматія / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко*. Київ: Либідь, 1996. С. 48–119.
13. Огієнко І. Історія української літературної мови. *Історія української мови: хрестоматія / упор. С.Я. Єрмоленко, А.К. Мойсієнко*. Київ: Либідь, 1996. С. 137–160.
14. Васильєва Л. Сучасні південнослов'янські мови: сербська, хорватська, боснійська і чорногорська – з погляду соціолінгвістики. *Мовознавство*. 2006. № 1. С. 29–38.

Lykhachova A. From the history of Slavic studies: genealogical classification of Slavic languages

Summary. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the formation of the genealogical classification of Slavic languages in the linguistics of the XVIII century – the beginning of the XXI century.

It is noted that when distinguishing subgroups of Slavic languages, a single criterion has not been established to this day: both areal (mainly) and linguistic principles are involved.

During the XVIII century several attempts were made to classify Slavic languages. Some scientists built their classifications based on the names of Slavic ethnic groups or territorial associations of Slavs; at the same time, the actual linguistic criteria were put forward.

The author of the article focuses on the fact that the two-member classification of Slavic languages proposed by J. Dobrovský (eastern and western subgroups) was an indisputable achievement of Slavic studies. Although some of the differential features identified by the Czech scientist were critically perceived by O. Vostokov, M. Nadezhdin, M. Maksymovych, the two-member classification was supported by P. J. Šafárik, D. Daničić, A. Schleicher, O. Potebnja, K. Brugmann and others. Along with it, a three-member classification arose, according to which Slavic languages are divided into three subgroups: eastern, southern and western. The three-member classification was accepted by the majority of scientists; the advantage of such a division of Slavic languages over the two-member classification is that: a) it is based on well-verified scientific data regarding the presence of certain features not only in Slavic literary languages, but also in dialects of these languages; b) it corresponds to the historical and geographical distribution of the Slavs. The author of the original classification of Slavic languages was K. Mykhalchuk, who divided Slavic languages into four “groups”.

At the same time, supporters of the “wave” model (who denied the “tree” model) substantiated the thesis that two- and three-member classifications of Slavic languages are unscientific. The division of Slavic languages into subgroups was recognized as conditional, since the isoglosses of certain

phonetic, lexical and grammatical phenomena do not coincide with this division.

The Ukrainian language was mainly considered as an independent language in the East Slavic subgroup of languages. Simultaneously, in the works of P. Lavrovsky, S. Smal-Stotsky and J. Tymchenko, were given arguments in favor of the genetic proximity of the Ukrainian language to Serbian (more significant than to Belarusian and Russian), which caused objections from a number of Slavists.

The article emphasizes that during the XIX–XX centuries linguists mainly adhered to the three-member classification. Their efforts were aimed primarily at clarifying the composition

of the eastern, southern and western subgroups. The three-member classification is still the most common, despite its certain convention.

Along with widely distributed Slavic languages, there are also known Slavic micro-languages (small literary languages), which are based on the dialects of the periphery of a certain language massif or on an island dialect and are used in a limited amount and always alongside the main language (O. D. Dulichenko).

Key words: genealogical classification of Slavic languages, two-member and three-member classifications, eastern, southern and western subgroups, Slavic micro-languages.